

התנדבות ככלי להעצמת בני נוער בסיכון

ד"ר לינור הדר*

התנדבות ככלי להעצמת בני נוער בסיכון

פרויקט אור ירוק מאפשר לבני נוער בסיכון להוציא רישיון נהיגה בתהליך לימוד נהיגה מבוקר. חלק מהנערים המשתתפים בפרויקט גרים בפנימיות וחלקם שייכים למסגרות קידום נוער וגרים בבית הוריהם. מעבר למטרות הבטיחותיות, המתייחסות לתהליך הלימוד לקראת קבלת הרישיון ולתקופת הליווי בנהיגה, יש לפרויקט גם שאיפות חינוכיות. שאיפות אלה מותוות על ידי קרן אורן, השותפה בהתוויית הפרויקט וליווי. לכן, במסגרת הפרויקט הנערים המשתתפים בו נדרשים להתנדב 60 שעות בתחומים שונים בקהילה, ולשלם עבור חלק קטן מעלות מימון הרישיון. כל מסגרת שבה פועל הפרויקט בוחרת לעצמה את מהלך ההתנדבות. בדרך כלל נעשית חלוקה להתנדבות פרטנית, המותאמת לצרכיו של כל חניך בפרויקט, ולפרויקטים קבוצתיים המותווים על ידי המסגרת שאליה שייך הנער ומתבצעים על ידי כל הנערים בפרויקט יחדיו.

התפיסה החינוכית אשר התוותה רעיון זה היא שרישיון הנהיגה לא ייתפס בקרב הנערים המשתתפים בפרויקט כמתנה, אלא כתהליך שבו הם שותפים אקטיביים האחראים במידה שווה להישגיהם בתהליך – קרי, קבלת הרישיון. בנוסף למתן אחריות לנערים על קבלת הרישיון, עלה השיקול של ניצול חיובי של זמן פנוי בקרב בני נוער, כאלמנט אשר עשוי להשפיע לטובה על תהליך ההתבגרות שלהם (Carnegie Corporation of New York, 1992). אחת הדרכים שנמצאה כתורמת משמעותית למתבגרים בפיתוח זהותם האישית והחברתית היא עבודה התנדבותית והמוכנות לתרום לזולת ולחברה (Adams, 1990). לכן, הבחירה בתהליך של התנדבות בפרויקט נבעה מצד אחד מהתרומה האפשרית שיש בהתנדבות בני נוער למוטבים ולחברה (קוליק, 2008) ומצד שני מהתרומה להעצמת תחושת המסוגלות העצמית של נערים עצמם ופיתוח זהותם האישית, בהפיכתם מנערים אשר מהווים מושא להתנדבות לנערים אשר יכולים לתרום מהיכולות והמיומנויות שלהם באופן משמעותי לאחרים, וכך להפוך ממקבלים לנותנים. המונח העצמה במחקר זה מתייחס מצד אחד להגדרה הקלאסית של העצמה בהקשר של תפיסת יכולת נתינה ממשית לאחרים ולקהילה (פישר, 1999), ומצד שני להעצמה אישית בהיבטים פסיכולוגיים של תפיסת היכולת, המסוגלות האישית, תחושת האחריות וחוויית הצלחה בעקבות פרויקט התנדבות.

* מרצה בחוג ללמידה, הוראה והדרכה, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.

החניכים בפרויקט מחויבים להתנדב אם הם מעוניינים לקבל את רישיון הנהיגה. אף שמקובל בקרב החוקרים את תחום ההתנדבות, שמניעים אלטרואיסטיים הם הכוח המניע של המתנדב, ישנן עדויות שקיימים גם מניעים תועלתיים, כגון רצון לזכות בתגמול כלשהו בעקבות ההתנדבות (Smith, 1982). במסגרת התגמולים האפשריים הנלווים לתהליך התנדבות, ישנן שתי קבוצות תגמולים עיקריות – תגמולים אינטרינזיים ותגמולים אקסטרינזיים (קוליק, 2008). התגמולים האינטרינזיים מתייחסים למאפיינים הנובעים מאופי הפעילות עצמה, כגון מידת העניין או האתגר שיש בפעילות שאותה עושה המתנדב. התגמולים האקסטרינזיים אינם קשורים לתהליך עצמו ומתמקדים בהיבטים כגון רכישת מיומנות מסוימת, היכרות עם אנשים מסוימים, או כמו במקרה של פרויקט זה – מילוי שלב בתהליך להשגת רישיון נהיגה. לכן, למרות שמחקרים רבים מדברים על מניעים רבים להתנדבות, כגון: העלאת הדימוי העצמי, הכנה לקריירה, יצירת היכרות, ועוד (Omoto and Snyder 1990, 1995; Gidron, 1977; Janoski, Musick, and Wilson 1998), אין משמעות לרצון או למוטיבציה מוקדמת להתנדבות בפרויקט זה. המוטיבציה להתנדבות בפרויקט זה היא מוטיבציה חיצונית הממוקדת בפרס – קרי רישיון הנהיגה. יחד עם מוטיבציה זו, ההתנדבות היא חובה ואינה תלויה במוטיבציה המכוונת ישירות להתנדבות. לפעילות בני הנוער בפרויקט ניתן הכינוי "התנדבות", וזאת משני טעמים: הטעם הראשון שהמוטבת בפעילות היא הקהילה שבה חיים החניכים (במקרים מסוימים הקהילה היא בתוך הפנימייה ובמקרים אחרים היא בעיר או ביישוב שבהם נמצאת המסגרת), והשני, שהחניכים בפרויקט אינם מקבלים תמורה כספית או כל תמורה מיידית אחרת לפעילותם בקהילה.

המחקר באשר למתנדבים

המושג התנדבות הינו חלק מהמושג הכללי של התנהגות עוזרת (helping behavior). אך בניגוד למושג התנהגות עוזרת, שמתבסס על נכונות ספונטאנית לעזור, ההתנדבות אינה תהליך ספונטאני אלא תהליך מתוכנן ומותווה מראש, ונמשך תקופה ארוכה (Clary & Snyder, 1991). למרות שישנו גוף מחקרי רחב על התנהגות עוזרת (Batson, 1990), המיקוד הוא בעיקר על סיטואציות ספונטאניות. תחום התנדבות שאינו ספונטאני אלא מתוכנן ומתמשך זכה לפחות התייחסות מחקרית (Smithson, Amato & Pearce, 1983).

מרבית המחקרים אשר בדקו תהליכי התנדבות עסקו במתנדבים מבוגרים או באזרחים ותיקים (Marta, Guglielmetti & Pozzi, 2006), תוך התמקדות בשני נושאים מרכזיים: תכונות של מבוגרים מתנדבים והתרומה הפוטנציאלית של תהליך ההתנדבות עבורם.

מעבר למאפיינים דמוגרפיים של המתנדבים, מחקרים אלה מדגישים שההתנדבות הינה בעלת קשר חיובי מובהק למעמד סוציו-אקונומי של המתנדב, לרמת ההשכלה שלו ולעבודה בעלת מעמד (Smith & Nelson, 1975). באשר למאפיינים אישיים נמצא כי מרבית המתנדבים הבוגרים הם בעלי רמה ערכית גבוהה יותר, בעלי עמדות חיוביות יותר כלפי עצמם, ובעלי תפיסת מסוגלות עצמית גבוהה יותר יחסית לאלו שאינם מתנדבים (Allen & Rushton, 1983). מספר חוקרים מצביעים על כך שלהתנדבות ישנן תועלות חברתיות, בעיקר ביכולת שלה לקדם תחושה של השתייכות לקהילה, רוח של צוות וסולידריות למטרות חברתיות מסוימות (Omoto, Snyder & Berghuis, 1992), וכן אחריות חברתית רבה יותר, אוריינטציה פרו סוציאלית (Oliner & Oliner, 1988), והזדמנות לפתור קונפליקטים הקשורים לתפיסת ערך העצמי בהקשר חברתי (Snyder & Omoto, 1992). ישנן הוכחות לכך שההתנדבות משפיעה גם על הדימוי העצמי ותפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים (King, Walder & Pavey, 1970; Omoto & Snyder, 1990; Scheibe, 1965).

גוף מחקרי רחב על התנדבות מבוגרים הראה כי להתנדבות יש השפעות רבות, פסיכולוגיות ואחרות על חיי המבוגרים. אך שלא כמצופה, ידוע רק מעט יחסית על התנדבות בקרב בני נוער, על המאפיינים הפסיכולוגיים, והחברתיים ועל ההשפעות האפשריות של ההתנדבות על המתנדב עצמו. את תוצאות המחקרים באשר להשפעת ההתנדבות על המתנדב המבוגר קשה להחיל באופן אוטומטי על דורות אחרים, היות והמוטיבציות והתועלות של ההתנדבות שונות במעבר בין דור לדור (Kirkpatrick, Johnson, Beebe, Mortimer & Snyder, 1998). אם ניתן להחיל את תוצאות מחקרים אלה על מתנדבים צעירים יותר, ניתן לצפות שלהתנדבות נערים יהיה פוטנציאל התפתחותי משמעותי. עם זאת יש להיזהר מהכללות מרחיקות לכת באשר לאוכלוסיית המתבגרים, בשל המאפיינים המיוחדים של אוכלוסייה זו. הצורך במידע רחב יותר בנוגע למתנדבים צעירים מצביע על חשיבות ביצוע מחקרי עומק בתחום התנדבות צעירים באופן כללי אפשריות של ההתנדבות על המתנדבים הצעירים עצמם, במיוחד כאשר לוקחים בחשבון שני מאפיינים מהותיים של ההתנדבות המתוארת במחקר זה: הראשון הוא שההתנדבות היא במידה מסוימת התחייבות והמוטיבציה להתנדבות זו היא חיצונית וממוקדת בפרס, והמאפיין השני הוא שאוכלוסיית המתנדבים היא נערים בסיכון אשר אינם רגילים להתנסות מסוג זה, והתנסותם העיקרית היא כמוטבים של התנדבות ולא כמתנדבים עצמם. מחקר זה בודק את התרומה האפשרית של התנדבות החניכים השייכים לפרויקט אור ירוק לנערים המתנדבים עצמם ולמסגרת שאליה הם משתייכים.

התנדבות צעירים: מאפיינים ותועלות

המחקר, אשר נעשה בתחום התנדבות צעירים ואשר עסק בתועלות ההתנדבות למתנדבים עצמם, העלה מספר השפעות חיוביות. אלה מתמקדות בלמידה לכבד אחרים, שביעות רצון מעזרה לזולת, לימוד היבטים שונים של מתן עזרה ואדיבות, פיתוח של מיומנויות חברתיות, חיזוק ותמיכה בקבלת החלטות, וטיפול האחריות החברתית (West Virginia University Extension service, 1993), למידה של מיומנויות חדשות, מציאת "חיבור" אישי לסוג מסוים של עבודה, רכישת ניסיון מעשי בתחום מסוים, פיתוח של יכולות מנהיגות, פיתוח של תפיסות ריאליסטיות של המציאות (Henderson, 1990), וכן פיתוח רגשות כלפי מושא ההתנדבות, תחושת אנרגיה כללית רבה יותר, רוגע וטיפול תחושות של ערך עצמי. בנוסף לכך מחקרים אלה מצביעים על קשר בין ההתנדבות לבין ירידה בהתנהגות מסכנת בקרב בני נוער (West Virginia University Extension service, 1993).

מחקרים אלה נעשו בעיקר בקרב בני נוער אשר המוטיבציה שלהם להתנדב הייתה פנימית, ולא חיצונית, והיא נבעה מרצון אמיתי לתרום (Johnson, Beebe, Mortimer, & Snyder, 1998). השאלה המרכזית העולה היא: האם התועלות של ההתנדבות לבני הנוער המתנדבים מוגבלות רק לנערים המתנדבים ממניעים פנימיים, מתוך בחירה, או שיש תועלות גם לנערים המתנדבים בפרויקטים של התנדבות שהם חלק מחובת הנער במסגרת הלימודית שאליה הוא שייך, או אשר ממוקדים במוטיבציה חיצונית?

בהתבסס על מחקר שעסק בתפיסת העצמי ובתיאוריית הייחוס עולה טענה שהדרישה להתנדבות כחלק ממחויבות בתהליך חינוכי כלשהו מצמצמת במידה ניכרת את המוטיבציה ואת התחושה של ייעוד, ולכן מונעת את התועלות החברתיות והאישיות שפרויקטים מסוג זה נועדו לטפח מלכתחילה (Sobus, 1995). עם זאת, מחקרים אשר בדקו התייחסות של בני נוער לפרויקטים התנדבותיים שבהם הם היו מעורבים במסגרת חינוכית מצאו, כי הרוב המכריע של בני הנוער תפס את תהליך ההתנדבות כהתנסות חיובית, וכי הרוב המכריע של המתנדבים הצהיר כי הוא מעריך שיתנדב שוב. בנוסף, המבוגרים האחראים על בני הנוער המתנדבים ראו בהתנדבות בני נוער תהליך למידה לקבלת החלטות וכן תהליך אשר משפיע על העלאת הביטחון העצמי של הנערים המתנדבים עצמם לגבי יכולותיהם (Hamilton & Fenzel, 1988).

מחקרים אשר לא עסקו בתועלות ההתנדבות כמושג שבו המוטיבציה היא אינהרנטית, התייחסו לתועלות העולות ממעורבות בקהילה באופן כללי ולהשפעתן על התפתחותם האישית של הנערים, מסקירה של מחקרים אלה עולה כי מעורבות בקהילה תורמת לנערים בהיבטים הבאים: שיפור במיומנויות האישיות, שיפור במיומנויות חברתיות, גאווה ביכולת ביצוע, הערכה עצמית גבוהה, העלאה של ביטחון עצמי, דימוי עצמי

חיובי, יכולת לעבוד עם אחרים, יכולת לתקשר, יכולת לקבל החלטות, שיפור ביכולת מנהיגות, צבירת ידע על עצמי ועל אחרים ויכולת לשאת אחריות (Quinn, 1995). במקביל לתועלות המשמעותיות של המעורבות בקהילה, התורמת להתפתחות האישית של הנערים, חוקרים אחרים בדקו את מאפייניהם של נערים אשר נוטים יותר להיות מעורבים בקהילה. מחקרים אלה מצאו כי נערים אשר נוטים למעורבות ניחנים בכל אותם מאפיינים המפורטים במחקרי התועלות. כגון: דימוי עצמי גבוה, תחושת עצמאות ושליטה, הערכה ויכולת עצמית גבוהה, תקשורת בין אישית טובה וכו' (O'Neill, Dffy, 1988; Enmann & Blackmer, 1988).

נערים בסיכון המעורבים בקהילה או מתנדבים, אינם ניחנים בדרך כלל בכל אותן תכונות מקדימות, המאפיינות את הנערים הרגילים, אשר את מאפייניהם סקרו המחקרים לעיל. עם זאת, מחקרים מעטים אשר עסקו בתועלות ההתנדבות לנערים בסיכון (אילוביץ, 1988; Magafas, 1991) דיברו על תועלות דומות לאלו של נערים מתנדבים "רגילים". ההשתתפות בפרויקט התנדבות במסגרת שבה שהו הנערים, תרמה ליכולת הנערים להתגבר על התנהגות סימפטומטית, והעלתה את הסיכוי להישאר בבית הספר (Magafas, 1991). מעורבות פעילה בעשייה שיש בה תרומה לזולת, בקרב מתבגרים בשכונות מצוקה, נמצאה קשורה בין השאר בדימוי עצמי גבוה (אילוביץ, 1988).

מתוך התפיסה הטיפולית שהדרך הטובה ביותר לעזור לעצמך היא על ידי מתן עזרה לזולת (Muller, 2005), וכן מכל האמור לעיל עולה ההשערה כי ההתנדבות או הפעילות בקהילה ממלאות תפקיד משמעותי בבניית תחושת המסוגלות העצמית, ההערכה העצמית והמיומנויות החברתיות של נערים בסיכון, כחלק מתחושת העצמה כללית. למרות שלא ניתן לזלזל ביתרונות הרבים שמעניקה ההתנדבות לנער המתנדב, עד היום הם לא הוערכו במלואם, בקרב נערים בסיכון. מטרת מחקר זה היא להעריך את התועלות של התנדבות במסגרת של פרויקט אור ירוק לנערים בסיכון.

שיטת המחקר

תיאוריה מעוגנת בשדה

שיטת התיאוריה המעוגנת בשדה כוללת אסטרטגיות אינדוקטיביות לניתוח של נתונים הנאספים בעיקר על ידי ראיונות ושיחות עם נבדקים (Charmaz, 1995). המחקר מתחיל בניתוח תיאורי של מקרים, או התנסויות של יחידים, ומתפתח בתהליך של יצירת סינתזה באופן פרוגרסיבי לפיתוח קטגוריות תפיסתיות אבסטרקטיות. כל זאת על מנת להבין ולתאר את הנתונים ולזהות מערכות יחסים אשר מובנות בתוך הנתונים הללו. התובנות המחקריות במחקר המבוסס על תיאוריה מעוגנת בשדה נבנות על בסיס הנתונים העולים

מן השטח תוך שילובו של ניתוח הנתונים והשוואתו בשלב מאוחר עם תיאוריות קיימות המתייחסות לנושא הנחקר. המאפיינים העיקריים של שיטות ניתוח בגישת התיאוריה המעוגנת בשדה כוללים מעורבות בו זמנית באיסוף וניתוח הנתונים בתהליך מתמקד, יצירת קודים וקטגוריות ניתוח מתוך הנתונים ולא מתוך השערות מוכנות מראש, פיתוח תיאוריות המתבססות על הנתונים על מנת להסביר תהליכים והתנהגויות, כתיבת רשומות אנליטיות על מנת לפרש את הקטגוריות השונות שעולות מתוך הטקסט, דגימה תיאורטית על מנת לבדוק ולטש את הקטגוריות התיאורטיות העולות מתוך הטקסט ודחיית סקירת הספרות לשלב מאוחר יותר במחקר, לאחר ההחלטה באשר לקטגוריות המייצגות את הנתונים שבמחקר. השלב המשמעותי ביותר בניתוח נתונים הוא יצירת הקטגוריות אשר מהן נגזרת התיאוריה המתייחסת לנושא הנחקר.

באמצעות ראיונות אישיים עם אנשי החינוך במסגרות שבהן פועל הפרויקט וקבוצות מיקוד עם חניכים המשתתפים בפרויקט – מחקר זה עומד על תרומתה של ההתנדבות במסגרת פרויקט אור ירוק למסגרות שבהן מתקיים הפרויקט מצד אחד ולנערים המתנדבים עצמם מצד שני. ניתוח נתונים איכותני בגישת התיאוריה המעוגנת בשדה נותן ביטוי לשני קולות: קולם של אנשי החינוך במסגרות המספרים על תפיסתם באשר לתרומה של ההתנדבות לחיי המסגרת החינוכית ולחיי החניכים בפרויקט, וקולם של החניכים המספרים על תהליך ההתנדבות שלהם ומשמעותו עבורם. כל זאת בתוך מסגרת של פרשנות מחקרית למשמעות ולתרומה של תהליך ההתנדבות לנוער בסיכון. באמצעות קולם של אנשי החינוך והחניכים בפרויקט, יתוארו גם מאפיינים שונים של פרויקט אור ירוק בקהילה.

בספרות המחקרית זוהו שלושה שלבים בתהליך ההתנדבות: אפיונים המקדמים התנדבות, התנסויות בתהליך ההתנדבות ותוצאות או השפעות של תהליך ההתנדבות ברמה החברתית והאינדיווידואלית (Omoto et al, 1992 ; Omoto & Snyder, 1995). בהתייחסות למתנדבים צעירים, השלב הראשוני במחקר על תהליך ההתנדבות עוסק באפיון הנערים אשר עוסקים בפעילות התנדבותית, ועונה על השאלה: מהי דמות הנער המתנדב? השלב השני עוסק בהתנסויות עצמן של המתנדב הצעיר בתהליך ההתנדבות, והשלב השלישי עוסק בהשפעות ההתנדבות: מהן ההשפעות של התנדבות צעירים על המקומות שבהם הם מתנדבים, על סביבתם הקרובה – חברי הקבוצה והמסגרות החינוכיות שאליהן הם משתייכים, ועל עצמם כמתנדבים? מחקר זה מתמקד בעיקר בשלב השלישי, ומתייחס להשפעות ההתנדבות על הנער המתנדב עצמו ובמידה מועטה גם על המסגרת החינוכית שאליה הוא שייך. במסגרת המחקר עולים תיאורים של תהליך ההתנדבות עצמו, אך המיקוד הוא על התועלות של התהליך לנער המתנדב ולמסגרת שאליה הוא משתייך.

הליך המחקר והראיונות

ההגדרה הכללית של אוכלוסיית היעד בפרויקט היא בני נוער בסיכון גילאי 16.5 ומעלה. עם זאת, הפרויקט לא מוצע לכל הנערים בסיכון אלא מתבצע במסגרות מסוימות. בפרויקט משתתפות עשר מסגרות: חמש יחידות קידום נוער וחמש פנימיות. הנתונים במחקר נאספו באמצעות ראיונות עומק אישיים וראיונות קבוצתיים. המחקר התמקד בבדיקה של 2 יחידות לקידום נוער ו-31 פנימיות. בכל אחת מהמסגרות נערכה בדיקת עומק בכל הרבדים שיש להם קשר לפרויקט – נערך ראיון קבוצתי לבני הנוער המשתתפים בפרויקט (אחד או שניים), ראיון עם רכז הפרויקט, רכז השכבה ומנהל המסגרת (פנימייה או מתנ"ס).

בבחירת המסגרות למחקר עלו קריטריונים של רמת המסגרת, מבחינת אוכלוסיית התלמידים אשר נמצאים בה, ומבחינת ניהול הפרויקט. הוחלט לבחור במסגרות המייצגות את המדרג הכללי האפשרי של הרמות השונות של אוכלוסיית התלמידים במסגרות. נבחרה פנימייה אחת שבה אוכלוסיית התלמידים היא קשה ביותר (תלמידים אשר חלק מהם מטופלים בתרופות פסיכיאטריות), פנימייה אחת שבה אוכלוסיית התלמידים חזקה יחסית, ופנימייה הנמצאת במרכז המדרג מבינת אוכלוסיית התלמידים. ביחידות קידום הנוער נבחר מתנ"ס בעל אוכלוסייה חלשה, ומתנ"ס שני בעל אוכלוסייה בינונית.

ראיונות עומק

בשלוש פנימיות נערכו ראיונות עם: רכזי הפרויקט (ארבעה רכזים בשלוש פנימיות), מרכז השכבה שבה פועל הפרויקט (מרכז אחד בפנימייה אחת), מנהל הפנימייה (שלושה מנהלים בשלוש פנימיות), ומנהל כפר נוער (מנהל אחד, בפנימייה אחת). בשני מתנ"סים נערכו ראיונות עם: רכזי הפרויקט (שני רכזים בשני מתנ"סים) ומנהלי יחידות הנוער (שני מנהלים בשני מתנ"סים). בסה"כ נערכו 13 ראיונות עומק, מרבית הראיונות ארכו בין שעה וחצי לשעתיים.

ראיונות קבוצתיים

בכל מסגרת נערכו ראיונות קבוצתיים עם הנערים המשתתפים בפרויקט. בכל מסגרת נערך ראיון קבוצתי אחד עם תלמידים אשר התחילו את הפרויקט בתחילת שנת 2008 (בסה"כ ארבעה ראיונות קבוצתיים), ראיון קבוצתי אחד לתלמידים אשר סיימו את הפרויקט ומחזיקים ברישיון נהיגה (מפרויקט 2007), בו נכחו גם נערים אשר נשרו מהפרויקט לפני סיומו. בסה"כ נערכו חמישה ראיונות קבוצתיים אשר ארכו כשעה וחצי,

ובכל ראיון נכחו חמישה או שישה תלמידים. במסגרת הראיונות הקבוצתיים נפגשו עם נערים ברמות שונות. בתכנון הראיונות אורגנו קבוצות של תלמידים אשר מייצגות את המגוון הקיים במסגרת אשר בה פועל הפרויקט. הצלחנו להיפגש עם נערים אשר נחשבים "חזקים", שהתמודדו עם השלבים השונים בפרויקט בקלות יחסית, ולמולם נערים "חלשים" יותר, אשר זקוקים לדחיפה ולעזרה צמודה בכל שלבי הפרויקט. הצלחנו להיפגש גם עם נושרים, אשר העזרה והתמיכה שניתנה להם לא צלחו והם נשארו מאחור. פגשנו גם נערים רבים אשר נמצאים בין שני קצוות אלה. באשר למקומות שמהם באו הנערים, פגשנו נערים עולים מאתיופיה, נערים עולים מחבר המדינות ונערים אשר נולדו בישראל. במחקר זה הצלחנו לשוחח כמעט עם כל סוגי האוכלוסייה בפרויקט. אמנם הגענו לחניכים בחמש מסגרות בלבד, אך במסגרות אלה הצלחנו לפגוש בחניכים אשר מייצגים בצורה טובה ביותר את האוכלוסייה בפרויקט. כל הראיונות וקבוצות המיקוד הוקלטו ותומללו על ידי צוות עוזרי מחקר.

ממצאים

התועלות שמפיק הנער המתנדב מפרויקט ההתנדבות מוצגות בשני קולות: מצד אחד קולם של אנשי החינוך הנמצאים בקשר יומיומי עם הנער השתתף בפרויקט, ומצד שני, הנערים המתנדבים עצמם. בעוד שהנערים מספרים על חוויותיהם כמתנדבים, על התהליך אותו הם חווים, אנשי החינוך מדברים על תועלות ישירות, חלקן לנער המתנדב באופן ישיר וחלקן באופן עקיף למסגרת החינוכית שבה מתקיים הפרויקט. חשוב לציין כי הקולות המוצגים הם קולות "מייצגים" של אנשי החינוך מצד אחד ושל הנערים מצד שני, והקולות מוצגים תוך התייחסות פרשנית למשמעות העולה מן השטח.

ההתנדבות ככלי למינוף התלמידים

בקרב אנשי החינוך במסגרות, ההתנדבות במסגרת פרויקט אור ירוק נתפסת כאמצעי למינוף משמעותי של התלמידים וכמשאב חינוך התומך בפיתוח היבטים שונים. ההתנדבות עוזרת לנערים לפתח הרגשת שייכות לקבוצה ולקהילה מצד אחד, ומעניקה להם תחושה של נתונה ותרומה מצד שני. מחנכים דיברו על השינוי שחל אצל הנערים שהפכו מנערים אשר מהווים מושא להתנדבות לנערים אשר יכולים ומסוגלים לתרום לקהילה. השינוי שעליו מדברים אנשי החינוך במסגרות הוא שינוי בתפיסת מקומם של הנערים בחברה. מנערים אשר היו בשולי החברה הם הפכו לנערים אשר יש להם מקום משמעותי בחיי הקהילה ובתרומה לקהילה. מנערים שחשבו שהכול "מגיע להם" הם הפכו לנערים הרואים עצמם כתורמים, ולכן מהווים חלק מהקהילה. מנערים אשר זלזלו בסובב

אותם הם הפכו לנערים אשר מוכנים לתרום לא רק לעצמם, אלא גם לסובב אותם – לקהילה בה הם גרים. נראה שאנשי החינוך במסגרות מדווחים על שינוי מתפיסת העצמי במרכז לתפיסה של העצמי כחלק מקהילה.

“אני לא יכול להגיד שאור ירוק הוא כלי חד גוני. הוא רב גוני, בשבילי. אני משתמש בו בהמון דברים. הוא כלי שאני יכול בעזרתו להאיר לילד את האמונה שהוא יכול להאמין בעצמו ולהצליח... אני יכול לגרום לילד שהוא כל הזמן היה ונדליסט, וזורק לכלוכים ברצפה, ומתנהג לא יפה לילדים הקטנים, לגרום לו ללכת ולהתנדב לקהילה. בקהילה. ובמקום לעשות דברים שהוא היה פוגע בקהילה, פתאום הוא הופך להיות במקום השני”.

הפרויקט הזה... הוא חשוב מהרבה היבטים. ההיבט הראשון, שלי, מהמקום שאני נמצא בו ואני רואה אותו, זה תעסוקה של הילדים. יש להם במה להתעסק, יש להם סביב מה להתעסק. יש סיבה למסיבה כשילד עובר תיאוריה, יש סיבה למסיבה כשילד עובר טסט. יש את התהליך. יש איזה גיבוש סביבתי סביב נושא מסוים. עכשיו, אם ניכנס פנימה לתוך הפרויקט, המהות שלו היא ההתנדבות, זה ללכת ולהתנדב, לתרום בקהילה, או הקהילה שלנו או הקהילה בחוץ. זה לעשות פעילות מבורכת, שמעשירה את עולמם של הילדים, מעשירה את הפנימייה, מוסיפה אחריות לפנימייה. כל מה שאנחנו מחנכים למעשה בפנימייה לערכים, אנחנו יכולים להגיע לשם דרך הפרויקט הרבה יותר מהר. יש לנו כלי נהדר ביד, יש לנו רישיון נהיגה, כל ילד שאומר רישיון נהיגה זה עושה לו משהו”.

גם הספרות המחקרית מדברת על ההתנדבות ככלי לחיזוק תחושת המעורבות של בני נוער בחיי הקהילה, ומגבירה את תחושת האחריות האישית והחברתית שלהם (פנסו וסטויקי, 2002). ההתנדבות בפרויקט עוזרת לאנשי החינוך בעיקר בהתוויית תחושת אחריות. עם זאת, המחנכים מדגישים ואומרים בפה מלא כי מה שמניע את תהליך ההתנדבות החיובי הינו הפרס – רישיון הנהיגה, אשר נתפס כאמצעי להנעת התהליך.

ההתנדבות ככלי להעצמה ולהבניית חוויית הצלחה

היכולת לתרום לסביבה והתחושה של נתינה לקהילה היא תחושה מעצימה (פישר, 1999). המונח העצמה במחקר זה מתייחס מצד אחד להגדרה הקלאסית של העצמה בהקשר של תפיסת יכולת נתינה ממשית לאחרים ולקהילה (פישר, 1999), ומצד שני להעצמה אישית בהיבטים פסיכולוגיים של תפיסת היכולת, המסוגלות האישית, תחושת האחריות וחוויית הצלחה בעקבות פרויקט ההתנדבות. תחושת העצמה משפיעה ומושפעת מהתנהגות האדם ומעורבותו בחייו ובסביבה בה הוא חי ופועל (פנסו וסטויצקי, 2002). מעורבות הנערים בחיי הקהילה במסגרת פרויקט ההתנדבות באה לידי ביטוי בכך שהם

מתנדבים למען הקהילה במידה רבה יותר מכפי שהפרויקט הגדיר להם מלכתחילה, ובכך שתפיסת המחנכים היא שהם מוכנים לתרום ככל שיבקשו מהם:

"זה שנדב התנדב למשמר האזרחי, למד לירות בנשק, עזר למשטרה במחסומים, אבטח את אירועי יום העצמאות, זה נותן לו תחושת העצמה, גם אם הוא לא מודע לכך. הוא סיים את חובת ההתנדבות שלו, אבל אם מחר יתקשרו אליו מהמשמר האזרחי ויאמרו לו שצריכים אותו, הוא יקום ויבוא. נכון, מנוף נוסף זה שהם יצליחו להתמיד. גם עם זה צריכים להתמודד, אבל הערך המוסף פה הוא אחר. הם מתנדבים הרבה יותר מ-30 השעות שהם אמורים להתנדב. הוא ספר 30 שעות, אבל הוא עשה הרבה יותר".

התפיסה היא שהעצמת הפרט מוגשמת בתהליך של תרומה לקהילה בה הוא חי (פישר, 1999), בעיקר אם התרומה לקהילה נתפסת כמשמעותית, ואף מצילה חיים. התפיסה העולה מתוך הראיונות היא שההתנדבות והתרומה לקהילה בתחומים מהותיים, אשר יש להם יכולת למנוע התנהגות מסכנת חיים, הן משמעותיות ביותר בעיצוב חוויית הצלחה ותחושה של תרומה משמעותית ביותר לקהילה – העצמה – בקרב החניכים בפרויקט:

"בפעם הראשונה (בהתנדבות) הם עשו סטיקרים... ומלבד העובדה שהם יצרו מין גיבוש קבוצתי, הם יצרו סטיקר שהם בחרו והשמות שלהם מתנוססים עליו וזה עף ופתאום את רואה את זה על אוטו שנוסע וזו הצלחה וזו גאוה. אני לא חושבת שהם היו מפקים אותה ממקומות אחרים... תראי שהוא (אחד הנערים) מגיע למישהו ומסביר לו על כל הקטע של נהיגה וההתנדבות... במקרה אני הסתובבתי בצומת ככה. קודם כל, אף אחד לא יושב בצד, וזה היה מדהים. לא הייתי צריכה למשוך את הילדים לעבוד. הם עבדו לבד ואז הוא בא להסביר למישהו על אלכוהול ונהיגה והנהג היה עם קרלסברג ביד... ואז הוא בא אלי ואומר לי, מה אני יכול להגיד לנהג הזה. אני רוצה לדבר איתו על אלכוהול ונהיגה והוא כולו נוסע עם קרלסברג ביד, אז החוויות האלה ולהגיד לו ש... ולגרום לו להבין... הוא התמודד עם זה מדהים. היינו עם סטיקר ואמרנו נהיגה ואלכוהול זה שילוב קטלני. אתה לא יכול לשתות ולנהוג... הוא לא הגיב לו... והוא הדביק לו את זה על האוטו... הדבקנו למישהו על הקסדה. ההצלחה הזאת... והם רואים את זה עובד... זו העצמה אישית שאני עשיתי משהו בידיים שלי... מצאנו סיסמה, החלטנו עליה, אשכרה היא עלתה כאילו בשטח. הם רואים שזה הצליח. גם אחרי שבוע הם רואים סטיקר והשמות על הסטיקר. מה שהם ביקשו נעשה. אתה מביין? ושהם ראו את הסטיקר 'וואי השם שלי פה זה'. ובכלל אדיר, זה הסטיקר שלו. הוא המציא את זה".

החשיבות בהעצמת הנערים בפרויקט היא בכך שהיא משמשת כמשאב טיפולי נוסף לאנשי החינוך במסגרות, אשר מקדם חוויית הצלחה הנובעת מתחושת הנתינה והתרומה לקהילה. חוויות אלה מאפשרות קידום יכולת התמודדות עתידית של הפרט בקהילה

(ביסטריצר, 1997). תפיסה מקובלת שנשמעה לא פעם בשיחות עם המחנכים במסגרות השונות היא שהחניכים תופסים את הפרויקט כמתנה, ואילו הדברים שמסביב למתנה "לא נספרים". אבל המחנכים כן "סופרים" אותם, ואף משתמשים בהם לקידום צורכיהם השונים בטיפול היומיומי בנערים.

השפעה על הערכה עצמית ותפיסת המסוגלות העצמית

חווית ההצלחה וההעצמה ביכולת של הנערים לתרום לקהילה בה הם חיים נתפסת בקרב אנשי החינוך במסגרות כמשמעותית ביותר בעיצוב תפיסת העצמי ותפיסת המסוגלות העצמית של הנערים בפרויקט. אנשי החינוך במסגרות שבהן פועל הפרויקט מדווחים על תפיסה עצמית של שוויון ושל מעמד בקרב הנערים המתנדבים:

"הוא למשל גם המשיך בכל דבר שרק ביקשו ממנו. זה כבוד בשבילו הם מרגישים כמו שינשינים כאלה. היו כאלה שגם לקחו מקומות של... ניסו להתחיל עם כמה שינשיניות כאלה. שמנו אמנם שם גבולות, אבל זה דבר יפה. פתאום הילד מרגיש שווה, מרגיש שהוא יכול לדבר ולהתחיל עם מישהי שהיא, עזבו שהיא מדריכה והיא שינשינית וזה לא לעניין. אבל הוא מרגיש שהוא יכול, שהוא שווה משהו. שהוא יכול להתאים אפילו. וזה חשוב, שכל הערך העצמי שלהם עלה. כל המעמד שלהם בפנימייה עלה, בזכות ההתנדבות..."

בתקופת ההתבגרות, התפתחות המוכנות לתרום לזולת ולחברה הנה שלב חשוב בבניית דימוי חיובי ויציב ובגיבוש הזהות העצמית (פורטוביץ, 1983; אהרוני, 1986). מעורבות פעילה בעשייה שיש בה תרומה לזולת קשורה בדימוי עצמי גבוה ובתחושת עצמאות ושליטה (Heskin, 1991), וההתנהגות של הנערים בסביבה כוללת מעורבות ופעילות שלהם בתהליכים המתרחשים סביבם. נראה כי ההתנדבות במסגרת פרויקט אור ירוק תורמת לתחושה של יכולת והערכה עצמית, ואף שוויון לבעלי תפקידים אחרים במסגרות. תפיסת היכולת שלי להצליח ליצור קשר אישי עם אנשי הצוות במסגרת מצביעה על תפיסה מהותית של שוויון, של יכולת להיות שווה ולהתנהג כשווה בקרב מבוגרים.

התנדבות כפתח לחיים בוגרים ופיתוח אחריות אישית

מסגרת ההתנדבות מאפשרת למתנדב להוכיח לעצמו ולסובבים אותו את יכולתו לקבל על עצמו אחריות ולעמוד בה (צור, 1988). תפיסה זו באה לידי ביטוי בדבריהם של אנשי החינוך במסגרות:

"פה התפתחה גם תרבות של התנדבות, של סיור בקהילה. למה אני אומר תרבות. חלק מהתרבות זה שפה. הילדים למדו אחרת. הם למדו שפה שהם יכולים לדבר בה עם המבוגרים שבפנימייה. הם למדו שפה לדבר בה עם ילד שקטן מהם. הם למדו ועכשיו הם אחראים לעצמם. ממש..."

ההתייחסות לפיתוח אחריות אישית באה כחלק משינוי בתפיסה כללית במסגרת החינוכית. במקרה המתואר לעיל, תפסו אנשי החינוך את השינוי התפיסתי כשינוי בתרבות ארגונית, והאחריות מהווה חלק אינהרנטי בתוך השינוי שחל בארגון. החניכים והמחנכים סיפרו על חניכים שקיבלו אחריות על השכבת השכבה הצעירה. הם קראו לזה "כיבוי אורות". החניכים המתבגרים לא יכלו לדאוג להשכבה של הילדים הצעירים בזמן ולא יכלו לקחת אחריות על זמן השינה שלהם. התחושה הכללית בקרב אנשי החינוך במסגרות הייתה כי ההתנדבות נחשבת כמשמעותית במעבר מהתפיסה של החניך את עצמו כילד לתפיסה עצמית בוגרת יותר של מבוגר, בעל תפקיד ואחריות, השווה לזו של המבוגרים הסובבים אותו בקהילה בה הוא חי.

"הצלחנו להגיע למצב שההתנדבות העלתה פה את הרמה של כל הפנימייה, לדעתי. ברגע שמצאנו את הנוסחה שאנחנו מתאימים את ההתנדבות לכל ילד לפי מה שמתאים לו ולא לפי מה שאנחנו רוצים. יכולים להוציא ממנו הרבה יותר. וילד שמתנדב ונותן לקהילה זה ילד גדול. זה ילד שמקבל מבחינה רוחנית הרבה יותר ממה שהוא נותן. ילד שהולך לעזור לילד קטן או לשמור בייביסיטר במשפחתונים, אז הוא סיים את ההתנדבות שלו. הוא נכנס עם החזה נפוח. ומכירים אותו, ומכירים אותו הילדים הקטנים, ומכירים אותו המדריכים, ופתאום נהיה לו מעמד. עכשיו אומרים לו שלום-שלום כל המבוגרים שבכלל הוא לא הכיר אותם לפני כן. יש לו מעמד, מכירים אותו פתאום. זה תורם לו, הוא יכול פחות לעשות טעויות. הוא יכול פחות לטעות בגלל שהוא כבר צריך להיות אחראי לעצמו. הוא מרגיש מבוגר, הוא מרגיש חלק מעולם המבוגרים והוא מתחיל להיות יותר אחראי. אלה תכנים מצוינים שהצלחנו להכניס לפנימייה דרך הפרויקט הזה.

תחושות שביעות רצון ותחושת נתינה למוטבים ולקהילה

גם בני הנוער מביעים תחושות של סיפוק כאשר הם מתייחסים להתנדבות שלהם בקהילה. אף על פי שבכל מסגרת הייתה ההתנדבות בעלת אופי אחר, התחושה הכללית בקרב בני הנוער הייתה שההתנדבות היא כיף. מחקרים נוספים אשר בדקו תהליכי התנדבות בקרב מתבגרים מצאו אף הם שמרבית הנערים המתנדבים רואים בהתנדבות חוויה חיובית (Hamilton & Fenzel, 1988). במחקר זה ישנם דיווחים על בני נוער שהתנדבו הרבה יותר ממה שהגדירה להם המסגרת, בני נוער שלא ספרו כלל שעות, ובני נוער שסיימו את חובת ההתנדבות שלהם עוד לפני השלב בפרויקט בו הם אמורים להתחיל את ההתנדבות, ופשוט המשיכו כי הם נהנו:

"כיף לתת לאנשים, להביא למישהו ידע, לדעת שאנחנו נותנים, תורמים לסביבה. ממה שלימדו אותנו. אני עשיתי את זה תוך שתי שניות כאילו, חילקתי לו את זה והוא יכול להציל לעצמו את החיים... לדעת שאתה מציל למישהו את החיים, לדעת שאתה עושה

משהו טוב לסביבה... מכלום, כאילו מזה שאתה נותן לו איזה פיסת נייר כאילו... שכתוב על זה, הוא קורא את זה ומפנים את זה, כאילו כל ה... פקחה לי את העיניים... וואי, היו כאלה שפחות לקחו את זה ברצינות והיו כאלה שביקשו והתעניינו... וואללה, כיף ללכת ברחוב ולראות את הסטיקר שלנו מודבק על איזה מכונית”...

”אני, יש לי התנדבות שאני מאוד אוהב אותה. אני מתאמן תשע שנים באומניות לחימה כבר, ואני מתנדב ככה להיות מאמן. ופה בפנימייה יש איזה קבוצה שישבנו עם המנהלים של הפנימייה והחלטנו לפתוח איזה כיתה באומנות לחימה היא בעיקר מתבססת על הגנה עצמית, לא על לתת מכות, אבל אהה, מאוד כיף לי איתם וילדים בכיתות ופעמיים בשבוע, מאמן אותם, ויש פיקוח ו... ממש מאוד נהנים ויש משמעת מאוד חזקה... נתתי כבר למעלה מ-300 שעות ויש דף מעקב... בתחילת השנה, לפני שהיה את הרעיון של הפרויקט (אור ירוק), חשבתי כאילו נקבל על זה כסף. כשראיתי שזה התנדבות אז אמרתי שנעשה את זה בתור התנדבות... הולך סבבה... יפה החברה, הילדים נהנים לבוא, מאוד נהנים, כן... אמרתי להם: בחוץ אני חבר שלהם וכשאני בשיעור אני מאמן, אני עושה להם שיחות מוטיבציה גם לפעמים וכאלה, יש קשר. מדריכים שלהם אומרים שהם בחיים לא ראו אותם עומדים בשורה נגיד וסופרים ביפנית הולכים איצ' ני ככה ו... רואים שלא כזאת משמעת אצלהם.

”האמת שאת ההתנדבות אני לא מתחילה אותה בגלל התיאוריה. סתם עשיתי אותה כי בא לי. כי אם כן הייתי מתחילה את זה, כשהיה מתחיל התיאוריה, עשיתי את זה סתם כי בא לי, כי היה לי כיף. סתם לשבת שם וזה כל פעם במשטרה אנחנו הולכים”...

נראה כי התגובות החיוביות של המתנדבים לתהליך ההתנדבות כוללות תחושות של שביעות רצון מפעילות ההתנדבות עצמה וכן תחושות של נתינה למוטבים ולקהילה. במסגרת זו, חוויית הנתינה של הנערים מלווה בתחושה חיובית אשר באה לידי ביטוי באמונה בחשיבות פעולותיהם ובנחיצותן (קוליק, 2008). חלק מפעילויות ההתנדבות במסגרת הפרויקט נחשבות בקרב החניכים בפרויקט כפעולות מצילות חיים. גם בפעולות ההתנדבות שאינן ”מצילות חיים” עולה תפיסה משמעותית של נחיצות הפעילות למוטבים. נחיצות זו הבאה לידי ביטוי בעיקר באלמנטים של משמעת (המהותית בחיי פנימייה), בין אם בדוגמה לעיל, או בקרב חניכים אחרים אשר מסייעים למדריכים בכיבוי אורות ובהשכבת הילדים הצעירים. מחקרים שמתייחסים למתנדבים מבוגרים מראים שככל שהמתנדב מעריך שהצורך שלו לסייע הוא משמעותי יותר, ככל שהמתנדב רואה עצמו כבעל יכולות ממשיות לסייע, וככל שהמתנדב מאמין שיש קשר בין ההתנדבות שלו לבין שינוי אפשרי בהתנהגות בקרב המוטבים כך תחושת הנתינה של המתנדב מתעצמת (Fisher & Schaffer, 1993).

בקרב החניכים בפרויקט עולה התייחסות גם למוטיבציה להתנדבות. מעבר להתייחסות ולתיאור של תהליך ההתנדבות, עולה המוטיבציה שלהם להתנדב והתחושה שהם נהנים בתהליך:

"חלק מהפרויקט זה גם להתנדב בקהילה וזה לא דבר שאתה עושה על דעת עצמך. לפעמים אתה כל הזמן אומר אני רוצה להתנדב, אבל שום דבר לא מוביל אותך באמת להתנדבות, וזה אחד הדברים שכן עוזרים לך ללכת ולהתנדב בקהילה. זה עוזר לי לעשות משהו שבכל מקרה רציתי לעשות. כן זה סוג של... זה לא בדיוק מכריחים, זה יותר מקור הסיבה שאתה הולך אליו".

"את עוזרת להם בכיבוי אורות נניח ובשיעורי בית ומשחקים. זה כיף... גם כי אני אוהבת לעבוד עם ילדים. בואי נגיד עשיתי איזה 85 שעות, אבל זה היה כיף, לא קשור לפרויקט. היה לי כיף... יצרתי קשר עם הילדים האלה... כן, הם אומרים לי תבואי אלינו וכשיש לי זמן וזה לא קורה הרבה אני באה אליהם לפעמים. כן, יש לך אחריות על משהו. כאילו את אחראית, נניח אם את לא באה. אז יהיה להם הרבה יותר קשה, הם מתקרבים אליך, הילדים, ורוצים שתבואי ותהי בחברתם תמיד. זה קשר... מרגישה אחראית עליהם כשאת איתם... זה מפחיד אבל זה גם לתת לך ניסיון לדברים אחרים בחיים. נניח שאני אהיה גדולה ויהיו לי ילדים, אני אדע מה לעשות עם זה. יהיה לי ניסיון".

שתי המוטיבציות העיקריות להתנדבות עולות בשתי הדוגמאות לעיל. מצד אחד, החניכים מדווחים על כך שהפרויקט הוא הסיבה להתנדבות. הם לא אומרים אמנם בפה מלא כי הם לא היו מתנדבים אילו לא היו חלק מהפרויקט, אבל הם מצביעים על הדחיפה, החיובית לדעתם, שנתן להם הפרויקט לתרום לקהילה בה הם חיים. בנוסף, מספרים החניכים על המיומנויות הנרכשות כתועלת משמעותית שנובעת מן ההתנדבות, וכסיבה לכך שהם ממשיכים להתנדב. הספרות המחקרית מתייחסת באופן נרחב למוטיבציות להתנדבות בקרב מתנדבים, ואחת המוטיבציות הבולטות ביותר היא רכישת מיומנויות. רכישת מיומנויות היא אחד מהמניעים האקסטרניזיים המקושרים להתנדבות בקהילה (קוליק, 2008). בפרויקט הזה עולים לצד התגמול הסופי, שהוא קבלת רישיון הנהיגה, גם תגמולים אחרים, וייתכן שגם הם תורמים להצלחת התהליך.

דין וסיכום

מטרת מחקר זה היא להעריך את התועלות של התנדבות במסגרת הפרויקט אור ירוק לנערים בסיכון. בהתנדבות ישנן תועלות רבות לנער המתנדב. נראה שהתועלות לנערים בסיכון אף משמעותיות יותר, בכך שהן מעבירות את הנער מהצד המקבל לצד

הנותן. נערים אלה יכולים בקלות רבה מאוד לפתח תלות במסגרת שאליה הם שייכים (Mueller, 2005). ההתנדבות מעודדת אותם לגלות את יכולותיהם ומיומנויותיהם האישיות. התנדבות קהילתית בקרב מתבגרים בסיכון, לפי ממצאי מחקר זה, תומכת בעמדה שלפיה התנדבות קהילתית בגיל ההתבגרות, בקרב נערים "רגילים", תורמת רבות לנער המתבגר בהתפתחות אישיותו ובהעצמתו (Eisikovits & Hedin, 1983). מחקר זה אף מראה שבקרב בני נוער בסיכון, ההתנדבות מהווה עבור אנשי החינוך במסגרות משאב חינוכי, התומך בהיבטים של אחריות אישית, תחושת הצלחה, ולכן מהווה אמצעי למינוף החניכים.

אחד הממצאים הכלליים המשמעותיים במחקר הוא שההתנדבות נתפסת כחוויה חיובית בקרב בני נוער בסיכון, כמו בקרב בני נוער "רגילים". נראה שאת תהליך ההתנדבות עוטפת תחושה של הנערים שהם יכולים לתרום בצורה משמעותית לסביבתם. החשיבות של התנסות חיובית במסגרת פרויקט לנערים בסיכון, בעיקר בתחומים של אחריות ובאינטראקציה משמעותית עם מבוגרים בתהליך, נובעת מכך שזו חוויה מעצבת שבה הנערים הופכים לאזרחים אשר יכולים לתרום בחזרה לסביבה שבה הם חיים (Nelson, McClintock, Perez-Ferguson, Nash Shawver & Thompson, 2008).

מתוך דבריהם של אנשי החינוך במסגרות עולה תחושה כללית של טרנספורמציה במעבר מהשלב שלפני ההתנדבות לשלב הנוכחי, גם בקרב הנערים המתנדבים אך גם בהשלכה כללית לחיי המסגרת, הן בתפיסת העצמי, הערכת המסוגלות העצמית של הנערים לתרום ולהשפיע באופן משמעותי על הסובבים אותם, והן באחריות האישית שיש להם כמבוגרים, קבלת תפקידי מבוגר במסגרות, וכתוצאה מכך אי היכולת שלהם "לעשות טעויות". ההתנדבות נתפסת בספרות המחקרית כמשמעותית ליצירת תהליך חיברות ולהשתלבות בחברה (Sundeen & Raskoff, 1994). התפיסה העולה בקרב אנשי החינוך היא כי ההתנדבות מהווה שלב ראשון בתפיסת הנערים את עצמם כמבוגרים בעלי אחריות ומסוגלות לפעול בחברה ובקהילה.

ההתנדבות מהווה נדבך חשוב ביותר בפרויקט אור ירוק, אשר המסגרות מברכות עליו. גם הנערים והנערות אשר התנדבו או מתנדבים במסגרת הפרויקט הביעו שביעות רצון רבה מתהליך ההתנדבות, ובמקרים רבים התנדבות הנערים והנערות עלתה בהרבה על היקף חובתם למסגרת, וישנם מקרים שבהם חניכים אשר סיימו למלא את חובתם עדיין ממשיכים להתנדב. בנוסף, ישנם מקרים רבים שהגוף שבו החניכים מתנדבים הפך להיות חלק מהותי מההתנהלות היומיומית של הנערים, מחוץ למסגרת הפרויקט. נראה שההתנדבות מהווה את אחד ההיבטים המשמעותיים ביותר בפרויקט, בכך שהיא תומכת בהגברת המודעות והמעורבות החברתית בקרב בני נוער בסיכון. נראה

שתועלות ההתנדבות המדווחות בספרות המחקרית לנערים (ראה לדוגמה: אברהמי ודר, 1995; גדרון, 1977; קוליק, 2008), באות לידי ביטוי באופן מודגש כאשר מדברים על נערים בסיכון. איזיקוביץ והדין (Eisikovits & Hedin, 1983) טוענים שפעילות התנדבותית של נוער בקהילה משמעותית יותר מכל גיל אחר להתפתחות המוסרית, האינטלקטואלית והחברתית התקינה. טענה זו אף מחזקת את המשמעות והחשיבות של הממצאים החיוביים באשר להתנדבות בני נוער בסיכון העולות ממחקר זה.

המסגרות החינוכיות בפרויקט אור ירוק הצליחו להפוך את תהליך ההתנדבות לאלמנט מהותי בחייו של החניך. ההתנדבות מעצימה את הנערים והנערות, על ידי יצירת קשר לקהילה ותחושה שהם יכולים לתרום, ולכן יוצרת תרבות חדשה במרבית המסגרות – "תרבות של תרומה לקהילה".

מקורות:

- אברהמי, א., ודר, י. (1995). "קולקטיבים ואינדיווידואליזם במניעי מתנדבים צעירים: המקרה של בני קיבוץ". מגמות, ל"ז, 5-28.
- אהרוני, ר. (1986). מחויבות על אישית וחוויות חיוביות של מתבגרים המעורבים בפעילות של תרומה לזולת. עבודת מוסמך. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- אילוביץ, ת. (1988). מחויבות על אישית בביטוי ובמעשה והקשר שלה לשאיפות בחיים, לחוויות חיוביות ולתחושת קוהרנטיות בקרב מתבגרים. עבודת מוסמך. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- ביסטריצר, מ. (1997). "הקניית כישורי מנהיגות לנערי קידום נוער". מניטוק לשילוב, 8, 44-51.
- גדרון, ב. (1977). "עבודת התנדבות והתגמולים ממנה". בטחון סוציאלי, 14-15, 51-63.
- פורטוביץ, ד. (1983). "מדוע נכשלים ילדי מצוקה בבית הספר". מפגש, 1, 7-12.
- פישר, א. (1999). הקשר בין תחושת העצמה לבין התנדבות ומעורבות בקהילה בקרב בני נוער. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- פנסו, ע. וסטויקי, ר. (2002). "התנדבות מתבגרים: המתנדב המנוצל". משאבי אנוש, 174, 42-45.
- צור, ו. (1988). "התנדבות בני נוער". ידיעות – האגודה לפיתוח החינוך, 11, 4-13.
- Adams, R. (1990). Self-help, social work and empowerment. London: Macmillan education.
- Allen, N., & Rushton, J.P. (1983). Personality characteristics of community health mental health volunteers: A review. *Journal of Voluntary Action Research*, 12, 36-49.
- Batson, C. D. (1990) How social an animal? The human capacity for caring. *American Psychologist*, 45, 336-346.
- Carnegie Corporation of New York. (1992). A matter of time: Risk and opportunity in the non-school hours. New York: Author.
- Charmaz, K. (1995). Grounded Theory. In J. A. Smith, R. Harre', & L. Van Langenhove (Eds.). *Rethinking methods in psychology* (pp. 27-49). London; Thousand Oaks, CA: Sage.
- Clary, E. G., & Snyder, M. (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior. In M. Clark (Ed.), *Prosocial behavior, review of personality and social psychology* (pp. 119-148). Beverly Hills, CA: Sage.

- Eisikovits, A. R., & Hedin, P. D. (1983). School and community participation. *Childhood Education*, 59, 87–101.
- Fisher, L. R., & Schaffer, K. B. (1993). *Older volunteers: A guide to research and practice*. Newbury Park, CA: Sage.
- Gidron, B. (1977). Volunteer work and its rewards. *Volunteer Administration*, 11, 18–32.
- Hamilton, S. F., & Fenzel, L. M. (1988). The impact of volunteer experience on adolescent social development: Evidence of program effects. *Journal of Adolescent Research*, 3, 65–80.
- Henderson, K. (1990). *What would we do without you? a guide to volunteer activities for kids*. Crozet, VA: Betterway Publications.
- Heskin, A. D. (1991). *The struggle for community*. Boulder: Westview press.
- Janoski, T., Marc M., & John W. (1998). "Being volunteered? The impact of social participation and pro-social attitudes on volunteering." *Sociological Forum* 13, 495–519.
- King, M., Walder, L., & Pavey, S. (1970). Personality changes as a function of volunteer experience in psychiatric hospital. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 35, 423–425.
- Kirkpatrick Johnson, M., Beebe, T., Mortimer, J. T., & Snyder, M. (1998). Volunteerism in adolescence: A process perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 8, 309–332.
- Magafas, A. (1991). At-risk youth find meaning in service projects. *Illinois Parks and Recreation*, 22, 19–20.
- Marta, E., Guglielmetti, C., & Pozzi, M. (2006). Volunteerism during young adulthood: An Italian investigation into motivational patterns. *Voluntas*, 17, 221–232.
- Mueller, A. (2005). Antidote to learned helplessness: empowering youth through service. *Reclaiming Children and Youth*, 14(4), 16–19.
- Nelson, A., McClintock, C., Perez-Ferguson, A., Nash Shawver, M., & Thompson, G. (2008). Storytelling narratives: Social bonding as key for youth at risk. *Child Youth Care Forum*, 37, 127–137.
- Oliner, S. P., & Oliner, P.M. (1988). *The altruistic personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: Free press.
- Omoto, A. M., & Snyder, M. (1990). "Basic research in action: Volunteerism and society's responses to AIDS." *Personality and Social Psychology Bulletin* 16, 152–56.
- Omoto, A. M., & Snyder, M. (1995). "Sustained helping without obligation: Motivation, longevity of service, and perceived attitude change among AIDS volunteers." *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 671–687.
- Omoto, A. M., Snyder, M., & Berghuis, J. P. (1992). The psychology of volunteerism: A conceptual analysis and a program of action research. In J. B. Pryor and G. D. Reeder (Eds.), *The social psychology of HIV infection*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- O'Neil, P., Dhffy, C., Enman, M., Blackmer, E. (1988). Cognition and citizen participation in social action. *Journal of Applied Social Psychology*, 18, 1067–1083.
- Penner, Louis A. and Marcia A. Finkelstein. (1998). "Dispositional and structural determinants of volunteerism." *Journal of Personality and Social Psychology* 74, 525–537.
- Quinn, L. (1995). Positive effect of participation in youth organization. *Psychosocial disturbance in young people*, 8, 274–304.